

שיחה עם צ'ארלס ברנסטין

מראיינים: ערן הדס, יהודה ויזן

צ'ארלס ברנסטין (Bernstein) הוא משורר, מסאי ותיאורטיקן יהודי אמריקני. נולד בניו-יורק ב-1950. ממקימי תנועת משוררי השפה, והעורך (יחד עם ברוס אנדרוז) של כתב-העת $L=A=N=G=U=A=G=E$, אולי כתב-העת החשוב ביותר בשירה האמריקנית בשנות ה-70. מעבר להיותו משורר מוביל ועורך שגילה משוררים רבים, ברנסטין תרם גם

צ'ארלס ברנסטין

ליצירת שניים מן הגדולים שבארכיונים הדיגיטליים לשירה בארה"ב, המרכז האלקטרוני לשירה (EPC) באוניברסיטה של מדינת ניו-יורק (יחד עם לוס גלזייר) ו-PENNSound באוניברסיטת פנסילבניה (יחד עם אל פילריס). בעודו שואב השראה מהפילוסוף לודוויג ויטגנשטיין, הוביל ברנסטין מספר מהלכים בשירה האמריקאית, כמו הסטייה ממבני משפטים, שילוב של משפטים ופרגמנטים "לא-שיריים", בחינה מדוקדקת של "מה הופך שיר לשיר", הדגשה של מאפיינים לוגיים בשירה, שילוב אלמנטים דיגיטליים ועוד.

• • •

מרכיבים לדבר על כך שבארצות-הברית של ימינו מתרחש רנסאנס שירי. על כך שבניו-יורק ישנה סצנת שירה תוססת ומלאת חיות. סצנה ניו-יורקית חדשה ונוצצת. אולם ברגע שאתה ניגש וקורא את השירים בפועל ממש, אתה מגלה כי הם:

**(א) משעממים או שמרניים (במובן הרע של המילה, כמו שימבורסקה).
(ב) קונספטואליים ותו לא (קונספטואליזם לשם הקונספטואליזם ולא לשם השירה).**

ג) בדיחות. מופע סטנדאפ. מערכון של SNL. המבקשות לבדר את הקהל. לרכוש אהבה ואהדה באמצעות צחוק.

ד) שהם בדרך כלל (מן הבחינה התמטית) גרסא פשטנית ושטוחה (בספוקן-וורד, חרוז חופשי או פרפורמנס) של תיאוריות ואג'נדות מגדריות, מגזריות, פוסט קולוניאליסטיות וכו', שנדחסו לכדי שיר. האם התרחשה התקדמות כלשהי בשירה האמריקאית – שינוי משמעותי של הנוסח הפואטי, של צורת השיר – מאז, נאמר, שנות ה-80 של המאה שעברה?

מעניין אותי מה שאתה שומע על שירה אמריקאית, ממי, ולמה. לא שמעת דבר על רנסאנס שירי בניו-יורק ולפיכך איני יכול לאשר או להכחיש את הדיווחים! אף על פי כן, הדבר מזכיר לי את הערתו של מארק טוויין "הדיווח על דבר מותי היה מוגזם." משום שכאן אנו מוצפים ב"השירה מתה" – בידי אלו הנחושים להרוג אותה. כן, ישנם המון שירים גרועים שם בחוץ, במיינסטרים וגם בשוליים. וגם במה שביניהם. מה שאינו משתנה הוא הרצון להיות בינוני. שפירושו שמשוררים רוצים שעבודתם תהא אהובה, או די אפילו בכך שתהא לא לא-אהובה, לפחות בקרב המכרים שעשויים לקרוא אותם. מה שמוביל לזהירות יתרה. ואין ממש צורך בשירה זהירה. אבל זה רק אני. עבור *Pitch of Poetry*, ספר שבדיוק סיימתי, חיברתי את הרשימה הזאת של האפשרויות הדיאלקטיות של השירה (ובה פעילויות בדידות וחופפות), אותה אני מכנה, בעקבות ויליאם ג'יימס, "וריאציות של החוויה הפואטית":

- הרב-ניבי והרב-לשוני
- יצירת שטח, מוכוונת-אתר (סייט-ספסיפיק)
- ניכוס על-ידי תמלול, מסגור מחדש או הצבה מחדש
- כריית מידע-רשתי
- פו-הד-יקה – חקר יחסי הגומלין בין האנושי לבין הא-אנושי, העולם וכדור הארץ, כמו גם פרקטיקות של חיקוי וחזרתיות בתוך ובין תרבויות ושפות אנושיות.

- תרגום כל-כיווני, משמר צליל וריבוי-משמעות, בריאתרגום ושיקום, לרבות מעתקים, הצבות, דיגומים מחדש ופיגומים מחדש על גבי כל פלטפורמות המדיה.
- יצירה מבוססת-אילוצים
- כתיבה באנגלית ע"י אנשים שאינם דוברים אנגלית, כחלק מקבוצות זיקה כלל-עולמיות סביב הרשת.
- שירה במדיה הניתנת לתכנות
- מופע/סאונד בתוך/בתור הקלטה (פירוק והרכבה מחדש של ארכיוני שמע)
- שיתופי פעולה
- אינוולוציה (התמראה = התמרת מראה) תחבירית

לצידם פורץ לאחרונה התחום הרחב של "פואטיקה מכופפת" ובו:

- מוגבלות, הבלתי-מוכר והגוף הדמיוני
- יצירת צורות של זהות בתוך/בתור מדיום טקסטואלי/סקסואלי (קווירהנטיות)
- פורמליזם עירום (מטריקה במצוקה)
- פסולת חלל
- אווירה
- אידיולקט
- ליריקה מזנקת
- ז'אנרים פואטיים מעורבים / סינקרטיים
- מודולריות
- מוסיקה/ שירה
- שיתופי פעולה בין אמנות חזותית לשירה, אמנות ספרים

מבקרים אחדים טענו כי "שירת השפה" היא תופעה אקדמית. שירה שנכתבת בידי מלומדים עבור אוזני מלומדים. עושה רושם שמפאונד לויליאמס לזוקופסקי לאולסון לקרילי ועד אליך, חל שינוי מובהק בטמפרמנט של המשורר; נדמה כי עצם טבעו של הניסוי הפואטי, או

החיפוש, עבר מהיות פואטי וספרותי להיות פילוסופי או פילולוגי יותר. מה עמדתך ביחס להנחות הללו?

אה כן שמעתי על אותם אי אילו "מבקרים אחדים"! ספרו של ויליאם קרלוס ויליאמס *Embodiment of Knowledge* היא אחת הביקורות החזקות ביותר על למידה מבוססת אסכולות שנכתבו בידי משורר אמריקאי. אך כן, אנטי-אינטלקטואליזם – ואמפיריציזם מבחיל שמגביל את החוויה להעלאת גרה של מה שטרם עוכל – הוא סירחון שהתפשט בשירה האמריקאית, מן הים ועד לים המטונף בנפט. איני מקבל את ההנגדה בין "פואטי" ל"פילוסופי". "דמעה היא דבר אינטלקטואלי" כמאמר הנזיר האפור של בלייק. ואיזו מין שירה לא אוהבת מילים? באופן אישי, אני בסך הכל אוהב מילים (ואת ההיסטוריה שלהן) יותר מדי. אהבת האנושות היא זו שקשה לי אתה. אינני מתחרט על כך שאני חושב, אף על פי שלעתים אני מצטער על מה שגורמים לי לחשוב עליו.

האם יהיה זה נכון לומר שאתה (כמו גם חלק ניכר מ'משוררי השפה'), זנחת את המוסיקה לטובת משהו אחר, שניתן לכנותו, אולי, צליל? עברת משירה מלופאית לשירה לוגופאית הרבה יותר?

לא. אף על פי שחזרנו ל"לוגוס", שתמיד חשבתי שאני מתנגד לו. אני בעד המשמעות הנוצרת, לא בעד זאת הנכפית. האנלוגיה בין שירה ומוסיקה היא אנלוגיה רעועה ונרעדת, מנוערת במובן של הפזמון של בילי הילי *shake, rattle, and roll*. העניין הוא שאינך רוצה שהמוסיקה של השיר שלך תשמע מלאכותית. כשהמוסיקה תוססת ובאה מן הקרביים, רעננה לאוזן, אז אולי אלו הם צלילים. אך אם אתה רוקד לצליליו של חליל אחר, לא מדובר ברעש, אלא באפשרות נוספת.

אחד ה"מאפיינים" של 'שירת השפה' היא יכולתה לקיים מכנה משותף עם שירות שאינן אנגליות. רון סילימן אמר פעם שאינו מבין מדוע הוא מתורגם לשפות אחרות, שעה שרוב האנשים בסצנה הספרותית מסוגלים לקרוא

אותו באנגלית. מהי עמדתך ביחס לשירה בשפות אחרות ועל האינטראקציה בינה לבין האנגלוצנטריות?

אנגלוצנטריות היא מלכודת מוות. אני מבין את הערך של האנגלית כלינגואה פרנקה. אך הומוגניזציה איננה ידידתה של השירה שבה אני חפץ. ותרגום הוא חברות אמת. תרגום מאפשר שיקוף, טרנספורמציה, הבדל, פרשנות. התרגום הוא הן האופק של השפה והן יסודותיה. הלוואי שהייתי יכול לתרגם את שירי לשפה שאיני מכיר משום שרק אז אוכל ליישר עימם את ההדורים.

בסצנת השירה האמריקאית, יש הטוענים כי הפילוסוף המשפיע ביותר על השירה העכשווית הוא לודוויג וויטגנשטיין. מן הסתם, ככותב שמעורב עמוקות בפילוסופיה וכתלמיד של סטנלי קאוול, וויטגנשטיין השפיע על כתיבתך. באיזה אופן, לדעתך, הוא השפיע על שירתך ועל שירתם של בני דורך? מדוע, מכל הפילוסופים, דווקא הוא?

איני יכול, איני רוצה, לדבר בשמו של איש זולת עצמי (אני מניח שהמון משוררים לא קראו את וויטגנשטיין, וגם לא ימצאו בו עניין). העיסוק שלי בוויטגנשטיין התחיל עוד בקולג', שם למדתי, לא רק אצל קאוול, אלא גם אצל רוג'רס אלברטון. שניהם התמקדו בחקירות פילוסופיות. כתבתי את עבודת התיזה שלי (*Three Compositions on Philosophy and Literature*, 1972) על וויטגנשטיין וגרטרוד שטיין. בין היתר, מצאתי בוויטגנשטיין ושטיין מודרניזם-יהודי-חילוני-רדיקאלי. ושניהם היוו חלק מן הפנייה אל השפה, הם ניסחו כיצד השפה הוורבלית מבשרת את התפיסה החושית, עניין שיש בו גם נימה מדרשית. הבלשן ג'ורג' לאקוף (Lakoff) היה אומר שאין צורך בוויטגנשטיין כדי להראות את המטפוריות של השפה, שכן ניתן למצוא אותה במדעים הקוגניטיביים, ואולי הוא צודק. אבל וויטגנשטיין הוא כותב דגול, אולי הפילוסוף הגדול ביותר בתקופתו. עבודתו היא פאראטקטית ודיאלוגית, והיא מתייחסת לחידות התפיסה החושית שנוגעות בלבה של החוויה היומיומית. "סולמו של וויטגנשטיין" מאת מרג'ורי פרלוף דן במשיכה של משוררים ואמנים ליצירתו.

אמרת פעם שחיוניותה של יצירת אמנות נובעת מהדרך שבה היא מצליחה to unsettle, כלומר להימנע מציבות וגם לערער את היציבות. הדבר ניכר בשירתך. מדוע העניין כה חשוב לך? ואיך היית מציע לכותבים אחרים לממש את האידאל הזה? איך ניתן להימנע מלהשתקע ביציבות?

unsettling היא שיטה שיכולה להצליח, בדיוק כמו השמטת אותיות, לארגן מחדש ולחדד את נקודת המבט ואת התפיסה. נגינה off-key, מחוץ לתווים המצופים, הופכת להיות יצירה חדשה. אתה יכול לנגן מחוץ למלודיה אבל למצוא את הקצב. או אם לחזור לשאלת ה"סאונד מול מוזיקה", כשאתה מעוות את המקצב – אתה מוצא את השיר. לשאול מדוע חשוב לי ערעור היציבות זה כמו לשאול מדוע להיות בחיים חשוב. מפני שזה שם. ועדיין, ערעור היציבות יכול להיות עניין כאוב. למה צריך לחפש את זה? מדוע זה מחפש אותי? אנטישמיים אומרים שהבעיה עם היהודים היא שהם נוודים, אין להם שורשים, הם מקוטעים ואינם נטועים בקרקע. שהם זרים ולא שייכים. מעורערים ומערערים את היציבות ואת הקרקע (טראבלמייקרים).

אולי אני רוצה להרוויח מהסטיגמות האלה, ואולי אני רוצה לאכלס אותן בתוך המרחב הסימבולי של השיר. אולי אני מוצא את הקרקע שלי בגלות, אולי אפילו גלות מעצמי. לכן אינני רואה בציונות, ובוודאי שלא בהתנחלויות (settlements), את יעדה היחיד של היהודים. כאשר נתניהו אמר ליהודי צרפת שעליהם לשוב הביתה לישראל, אני הגבתי: "יהודי ירושלים / בואו הביתה / לברוקלין".

אני חסר בית. אפילו בבית, או למען האמת, בבית שבתוך חוסר-הבית שלי. הרעיון של לחיות בכל צורה אחרת מפחיד אותי. העבודה שלי היא שירה: להופיע ולהתהפך. תוכן הספל שלי נשפך. אני נרטב.

טבעתי פעם מונח: קומ(או)פוזיציה. קומפוזיציה שהיא אופוזיציה, הרעיון הוא שדרך ההתנגדות (להבנות המיושבות והיציבות) ניתן ליצור צירופים חדשים. כך הופך ה"נגד" לליבתו של השיר: היפוך אחר היפוך, תהליך שבו אין קרקע ביתית. זאת בניגוד לרעיון של אדמת המולדת, שהיא מקובעת, לא ניתנת לחריש, קופאת על שמריה. הפיכת קרקע למבויתת היא פעילות, כזו שנובעת על-פי רוב מתוך עקירה, גלות, חוסר נוחות: אומה נוכרית (alien nation, נשמע כמו ניכור).

בכתיבתך – החל במאמך 'הקונספירציה של האנחנו' וכלה בהעדפות הסגנוניות ברבים משירי ה"מאש-אפ" שלך – אתה מרבה לעסוק בריבוי (או אפילו בריבויים), אתה מקשר את זוקופסקי ורזניקוף אל הקונספטואליזם וה-א-מקוריות. מה עמדתך לגבי הרעיון של מסורת המתפתחת מתוך עבר ליניארי לכדי ריבוי או הסתעפות של "עתידים"?

או שתסובב את זה, הפוך את זה על הראש. ריבוי עברים, ריבוי מעברים, מובילים לעכשיו יחידני. במלים אחרות, העבר אינו ליניארי. ההיסטוריה של האמנות והספרות מלאה באין-ספור חוטים וגדילים. ההווה שלה הוא קשר (knot).

בשונה ממשוררים רבים, אינך מתנגד לטכנולוגיה ואינך מתעלם ממנה. הכותרת "מחשב מחדש", השיר "בטעינה" וכו'. ואפילו עבודתך עבור EPC ו-PennSound מדגימה כמה שונה גישתך לעניין. מה היית מציע, הן לסצנה הטכנולוגית והן לזאת הספרותית, לחשב מחדש ביחסיהן?

כמשוררים או אנשי תרבות מתנגדים לטכנולוגיה הם בדרך כלל מעמידים פנים שמה שהם משתמשים בו כדי להתנגד אינו בעצמו טכנולוגיה. אתה מקבל מאמרים מגוחכים שכאלה ב'ניו-יורק טיימס' מאת סוון בירקרטס (Birkerts) הממעיטים בערכו של הדיגיטלי, וזאת בשעה שהעיתון עצמו נעשה דיגיטלי; וגם לאחר שהראו כיצד העמדה הזו שטחית בצורה בלתי-נסבלת, ה'טיימס' הזמין את אותו ברנש לדבר בצורה "מעמיקה" על מדעי הרוח. כאילו ריאקציונריות והומניזם חוברו להם יחדיו במפשעה. חשבת שהכתיבה עצמה היא האשמה, היא הלוקחת אותנו הרחק מן הנוכחות של המילה. או הדיבור, המונע מאת שתיקתנו המלאה יראת כבוד לנוכח הטבע. אנו נעשים נוסטלגיים כלפי הטכנולוגיה הקודמת: הייתה לה הילה שעה שכל מה שיש לנו הוא סימולקרה. תנו לי תמונה אמיתית (שהודפסה מהתשליל) או תקליט אמיתי (שאני יכול לנגן ב-33 סל"ד). הייתה תקופה שכולם אמרו שכתבת המכתבים מתה בגלל הדואר האלקטרוני; והם אמרו זאת בדיוק בשעה שבה התקשורת האישית המבוססת-טקסט התרבתה במהירות. אבל פעם, מכתבים היו יותר אמיתיים, ב-1899, כשהם נכתבו ביד והועברו באמצעות שליחים או שפופרת אוויר. כשגילינו את האש,

איבדנו את היכולת לחוות קור מוחלט. אני לא מתגעגע לשום דבר מזה משום שמעולם לא הייתה לי התנסות אמיתית בחיי (סליחה, אני מתכוון שהיו לי אך ורק התנסויות אמיתיות והכמיהה לטכנולוגיות ישנות אינה כובשת את ליבי). טכנולוגיה היא חלק מהקיום ההיסטורי שעימו אני מתמודד ושבנו אני מתחרה.